

Qobilov Vohidjon Asliddin o'g'li

e-mail: vohidqobilov035@gmail.com

Samarqand viloyati bojxona xodimi

Annatsiya Bojxona xodimlarining axloqiy va huquqiy egallashlari zarurati. Qobiliyat kasbiy faoliyatning tashqi va ichki sharoitlari bilan belgilanadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida axloqiylikni samarali shakllantirish yo'llarini izlash va bojxona bo'yicha bo'lajak mutaxassislarining huquqiy vakolatlari qo'shimcha e'tiborni talab qiladi va empirik tadqiqotlarga asoslangan tadqiqot.

Kalit so'zlar: bojxona bo'yicha bo'lajak mutaxassislar; kasbiy, axloqiy va huquqiy kompetensiya, faol mashg'ulotlar, bo'lajak bojxona xodimi;

Аннотация. Необходимость морального и правового приобретения таможенников. Способности определяются внешними и внутренними условиями профессиональной деятельности. Поиск путей эффективного формирования этики в современных образовательных условиях и правовых полномочий будущих специалистов-таможенников требует дополнительного внимания и исследований, основанных на эмпирических исследованиях. ***Ключевые слова:*** будущие специалисты таможенного дела, профессиональная, этическая и юридическая компетентность, активные тренировки, будущий таможенник;

Annotation. The need for moral and legal acquisition of customs officers. Abilities are determined by external and internal conditions of professional activity. Finding ways to effectively form ethics in modern educational conditions and the legal powers of future customs specialists requires additional attention and research based on empirical research.

Key words: future customs specialists; professional, ethical and legal competence; active training; future customs officer;

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

Bojxona xodimlarini o'zlashtirish zarurati kasbiy, axloqiy va huquqiy kompetentsiya organlari tashqi va kasbiy faoliyatning ichki holatlari, shu jumladan davlat ta'lim standarti talablari bo'yicha ta'lim. Sharoitlarda zamonaviy o'qitish xulq-atvorni samarali shakllantirish usullarini topish bojxona ishining bo'lajak mutaxassislari uchun huquqiy vakolatlar empirik tadqiqotlar asosida qo'shimcha ko'rib chiqish va o'rganish talab qiladi. Tadqiqotning maqsadi kelajakdagi ta'lim samaradorligini tahlil qilishda bo'lajak bojxona mutaxassislari asosida ishlab chiqilgan mezonlar va ko'rsatkichlar va optimallashtirish yo'llarini topish zamonaviy o'qitish sharoitida axloqiy va huquqiy vakolatlarni kursantlarni zamonaviy ta'lim bilan professional jamoaga kiritish usuli qo'llaniladi, tahlil o'quv faoliyatini nazorat qilish jarayonida kursantlarni faoliyati mahsulotlari zamonaviy texnologiyalarni jalb qilish; kursantlarni kelajakdagi mutaxassislar fanlarni o'zlashtirish bo'yicha auditorlikdan tashqari faoliyatga bojxona ishi «Iqtisodiy asoslari» o'quv kurslaridan foydalangan holda.

Kursantlar bilan ishlash algoritmi quyidagi faoliyat turlarini nazarda tutgan:

- o'quv-uslubiy ta'minot
- o'quv jarayoni kursantlarni bojxona portaliga ulash,
- o'qitish portalda ishlash;
- o'quv va sinfdan tashqari ishlar monitoringini tashkil etish
- bojxona faoliyatida haqiqiylik; natijalarni qayd etish;
- tuzatishlar dars rejalarini tenglashtirish(Pavlenko и др., 2016).

Zamonaviy o'qitish formati ta'limni yaxshilashga yordam berishi aniq kerakli narsalarni olishda kognitiv faollik va mustaqillik vakolatlar, ammo kursantlar uchun o'qituvchining roli hali ham muhimdir, ushbu jarayonlarni boshqarish zarur. Axloqiy va huquqiy kompetentsiyalarni shakllantirish muammosini hal qilishda bojxona xizmatining bunday mutaxassislari interaktivlardan foydalanishda ko'rinadi.

Professionallikni bojxona xodimlarining faoliyati talab qiladi va uning yuqori darajadagi tayyorgarligini shakllantirish axloqiy va huquqiy tabiatida bo'lajak bojxona xodimlarini o'qitish quyidagilarga asoslanadi fuqarolik olish

uchun kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish tashqi sharoitlarga nisbatan pozitsiya, bojxonada maqbul qarorlar qabul qilish, qayta ko'rib chiqish ushbu qarorlar tegishli munosabatlarda davlat va jamiyat manfaatlari bilan bilim va o'zini shakllantirish ong, kasbiy tajriba o'zgaradi xususiyatlari va shaxsiy fazilatlari, kasbiy faoliyatda qayta hisoblanadi. Axloqiy pozitsiyani aniqlash, uchun huquqiy ong, tajriba yarim-professional faoliyatida kelajak bojxona xodimlari kasbiy tayyorgarligining muhim vazifalaridir. Vakolatni qo'llash zarurati uslubiy asosi sifatida uni shakllantirish kontekstida kursantlar umumiy va kasbiy vakolatlar, individuallikning rivojlanishi, o'z-o'zini anglash, axloqiy va huquqiy o'zini o'zi to'xtatish bo'lajak mutaxassislarining faoliyatida ko'plab tadqiqotchilarning asarlari. Olimlarning asarlarida ekologik yondashuvni qo'llash, bu ta'lim ta'sirida hal qiluvchi hisoblanadi professional ta'lim bo'yicha milliy muhit millat, axloqiy va kelajakdagi mutaxassislarining qonuniy o'zini o'zi belgilashi bojxona, lekin u tuzatish talab qiladi axborot shartlariga va universitetning ta'lim muhiti davlat darajasida tashkilot, masalan, bojxona organi. (Григорьева и др., 2023) Bugungi dunyoda zamonaviy ta'lim format ijtimoiy yetakchi sohasiga aylanishi uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlash uchun mutaxassisning professional rivojlanishi, kognitiv ehtiyojlarni, insonning ma'naviy ehtiyojlari shakllantirish va qondirishda kasbiy rivojlanishni o'rganish cheklovlarsiz qondirishga imkon beradi kursantning ta'lim ehtiyojlari uning geografik va vaqtinchalik joylashuvi, ta'limga "chuqur kirib boorish" amalga oshirish maqsadlariga erishish uchun ta'limni modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalar Internet orqali ma'lumotlarni uzatish, shuningdek elektron nusxalarini taqdim etish orqali o'quv dasturlari ishlatilmoqda. Olimlar tadqiqot elektron ta'lim muammolarini turli xil matnlar. kontekstida elektron ta'limni tadqiq qildi talabalar va o'qituvchilarning motivatsiyasini shakllantirish uning rivojlanishiga, ijobiy ta'siri oliy ta'lim sifatini isbotlash, ta'limni raqamlashtirishni talab qilish kursantlar malakasini oshirish mobil qurilmalarda «formativ» yordamida. A. Arskiy, E. Golubovskaya va M. Shailieva zamonaviy ta'limdan foydalanish ko'rib chiqildi. D. Halvon va J. Kapusta o'rganilgan elektron platformalarni elektron o'rganishga moslashtirishning

intensiv rivojlanishi Internet, shaxsiy mavjudligini oshirish qurilmalar (shaxsiy kompyuterlar, noutbuklar, smartfonlar). Bu holatda shakllantirish zarurligi haqida munozaraga ko'tariladi. Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyat turlari bojxona sohasidagi vakolatlarini to'g'ri qo'llash uchun zamonaviy o'qitish konteksti kasbiy, axloqiy va huquqiy xarakterdagi qarorlar hisoblanadi. Iqtisodiyot nazariyasi fanni hisobga olgan holda tadqiqotning o'ziga xos va amaliy ahamiyati, axloqiy va shakllantirish muammosi bo'lajak bojxona xodimlarining huquqiy vakolatlari yetarlicha o'rganilmagan. Bundan keyin yuqorida aytib o'tilganlarning shakllanishini o'rganing vakolatlar va samaradorligini baholash bo'lajak bojxona xodimlari tomonidan ularning rivojlanishi universitetda zamonaviy o'qitish konteksti kerak. (Asilova, 2020)

Bo'lajak bojxonachilar uchun tadqiqotda belgilangan maqsadga muvofiq erishish kasbiy kompetentsiya yondashuvi bilan professional hamjamiyatdagi kursantlar bojxona faoliyatida foydalangan holda qo'llaniladi. Mahsulotlarni tahlil qilish monitoring jarayonida talabalar faoliyati masofadan foydalanish bilan akademik ishlash texnologiyalar; talabalarni jalb qilish-kelajakda bojxona ishlari bo'yicha mutaxassislar ular fanlarni rivojlantirish bo'yicha tadbirlar "iqtisodiyot nazariyasi"dan foydalanish bojxona o'quv kurslarida. Bularni yakunlash uchun kurslar izlanish, ijodiy va interaktiv usul bilan ishlashda o'qitish usullari ustunlik qiladi. Amaliy va dasturlashtirilgan masofadan o'rganish usullari asosiylari sifatida ishlatilgan. Organizatsiya professor-o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlarning milliy shakllari va universitetlarning professor-o'qituvchilari bilan milliy va o'quv seminarlari doirasida ichki o'quv ishlari, uslubiy uchrashuvlar, konferentsiyalar, malaka oshirish, mahorat darslari, o'qituvchilar bilan fikr-mulohaza uchun chatlarni tashkil qilish. (Mironova и др., 2022)

Kursantlar resurs bilan ishlash algoritmi quyidagi faoliyat turlarini yaratdi:

- ta'limning milliy va uslubiy ta'minot va jarayon (ishlab chiqish va ish programmasini yangilash fanlar, dasturiy ta'minotni o'rnatish kursantning shaxsiy kompyuterlari);

- bojxona faoliyatida o'qitish (o'quv va sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish faoliyati);
- monitoringini tashkil etish bojxona bo'yicha darsdan tashqari tadbirlar (ta'lim tahlil erishish, amaliy mashg'ulotlar monitoringi, monitor portalda ishlash, uy monitoringi ish);
- natijalarni qayd etish; ishni sozlash rejalar (agar kerak bo'lsa).
- kasbiy yo'naltirilgan dasturiy vositalar (chet el uchun maxsus dasturlar iqtisodiy faoliyat), tovarlar va transport vositalari deklaratsiyasi to'g'risida. (Gancheva, 2016)

Kompetentsiya ko'plab tarkibiy qismlardan iborat. Kasbiy kompetentsiya zamonaviy mutaxassisning professional qiyofasida muhim o'rin tutadi. Vazifalari mijozlar bilan bevosita muloqotni o'z ichiga olgan davlat xizmatchilari bir qator psixologvistik muammolarga duch kelishadi, ularni hal qilish uchun ma'lum ish tajribasi talab etiladi. Malakali kasbiy aloqa vakolati talab qilinadigan sohalarda mutaxassislarni tayyorlash tizimiga tegishli uslubiy vazifalarni qo'yadi. (Umirov, 2022) Ushbu kasblardan biri bojxona xodimi. Ushbu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun boshqa ko'plab vakolatlar qatorida kasbiy kompetentsiyaga ega bo'lish zarur. Kasbiy faoliyati davomida bojxona xodimlari dunyoning ko'plab mamlakatlari fuqarolari bilan muloqot qilishlari kerak. Aloqa jarayoni bojxona postlarida chet ellik yo'lovchilar yoki tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari bilan amalga oshiriladi va chet tillarini bilishni talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi kelajakdagi bojxona mutaxassislari o'rtasida og'zaki va yozma kasbiy aloqa vakolatlarini rivojlantirishga yordam beradigan usul va texnologiyalarni tahlil qilishdir. Oliy o'quv yurtlarida bojxona mutaxassislarni tayyorlashda Iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotini tavsiflovchi ilmiy tadqiqotlarni qiyosiy tahlil qilish, umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, bo'lajak bojxona mutaxassislarning kasbiy sohadagi ishbilarmonlik aloqalari bilan bog'liq kompetentsiyasini rivojlantirish usullari qo'llaniladi. Bojxona sohasida qo'llaniladigan rasmiy hujjatlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan usul va texnologiyalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Atamalar bilan

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

ishlash bo'yicha amaliy topshiriqlar atamalarining ma'nosini tushunish va izohlashdan tortib, ularni kontekstda erkin ishlatishgacha bo'lgan o'quv jarayonining dinamikasini kuzatish imkonini berdi. Zamonaviy mutaxassisni tayyorlashning asosiy sharti kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish va rivojlantirishdir. Universitetda kelajakdagi mutaxassislarning kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishni nazarda tutganligi sababli, o'qitishni tashkil etish ularning kasbi bilan uzviy bog'liq holda amalga oshiriladi. Materiallar va usullar adabiyotlarni ko'rib chiqish bojxona xodimlarini og'zaki va yozma kasbiy muloqotning kasbiy kompetentsiyasi muhim ahamiyatga ega bo'lgan kasblar qatoriga kiritish odatiy holdir. Ma'lumki, bojxona xodimlarining kasbiy vakolatlari asosan bojxona rasmiylashtiruv va bojxona nazorati jarayonida uchraydi. Ushbu chora-tadbirlarning samaradorligi ko'p jihatdan axborotni tezkor idrok etish va malakali qayta ishlashga bog'liq. Bu nafaqat hujjatlardagi ma'lumotlarni tushunish, tanib olish va uzatishni, balki undagi professional muloqotning zarur darajasini o'zlashtirishni ham talab qiladi. Shu bilan birga, bojxona xodimlarining ishida tez va aniq harakat qilish qobiliyatini talab qiladigan lahzalar mavjud. Bojxona xodimlarining aloqa muammolari nafaqat ijtomoiy, balki psixologik jihatlarni ham o'z ichiga olganligi sababli, yechimlarni izlash psixologiya sohasidagi tadqiqotlarga olib keladi. Biz bojxona xodimlari xizmat paytida samarali qarorlar qabul qilishlari kerak bo'lgan munozarali va ziddiyatli vaziyatlar haqida gapiramiz. Bojxona mutaxassislari faoliyatidagi kasbiy jarayon mijozlar bilan malakali va do'stona muloqot qilish ko'nikmalariga ega bo'lishni, shuningdek, maxsus terminologiyani bilish va ulardan to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi. Bo'lajak bojxona xodimlarining tayyorlashning turli jihatlari bir qancha ilmiy ishlarda o'z aksini topgan. (Тарусина, 2015)

Xususan, umumiy kasbiy kompetentsiyalari asosida bojxona mutaxassislari uchun kasbiy tayyorlashning ko'p bosqichli ketma-ket dasturlari ishlab chiqilgan:

- bojxona xodimlari o'rtasida aloqa ko'nikmalarini rivojlantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar o'rganilgan,
- bojxona xodimlarining kasbiy muloqoti samaradorligiga ta'siri

o'rganilib chiqilgan,

- bojxona mutaxassislari o'rtasida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish usullari ishlab chiqilgan,
- universitetda bo'lajak bojxonachilar o'rtasida kasbiy kompetentsiyani shakllantirishning mazmuni va texnologiyasi o'rganilgan,
- bo'lajak bojxona mutaxassislari o'rtasida kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirishning ayrim jihatlari ko'rib chiqilgan,
- bojxona xodimlarining kasbiy muloqoti kompetentsiyasining tuzilishi va individual tarkibiy qismlari ko'rib chiqilgan.

Yuqoridagi tadqiqotlar ma'lum darajada bojxona sohasida yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishga yordam berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Григорьева, Т. А., Кормакова, В. Н., Арский, А. А., & Лапина, М. А. (2023). Formation of moral and legal competences of future customs specialists: Analysis of the effectiveness of training on the Alta-Soft portal. *Научный результат. Педагогика и психология образования*, 9(3), 42–51.

Тарусина, С. А. (2015). *Формирование билингвальной компетентности у специалистов таможенного дела в процессе профессиональной вузовской подготовки (на примере Российской таможенной Академии)* [PhD Thesis, Рос. гос. социал. ун-т]. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30428418>

Asilova, G. (2020). METHODS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO FUTURE CUSTOMS OFFICERS. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(7), 8569–8576.

Gancheva, Z. (2016). Opportunities for improving the process of training of customs officers. *Экономический вестник Донбасса*, 4 (46), 175–181.

Jakimovska, J. (2018). ROLE OF THE TRAINING IN CUSTOMS ADMINISTRATION PROFESSIONAL DEVELOPMENTS-SPECIFICS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA. *Horizons Series A*, 23. <https://uklo.edu.mk/wp-content/uploads/2021/11/p12.pdf>

- Mironova, O. V., Sharonova, A. V., Yarchikovskaya, L. V., & Ustinova, O. N. (2022). Model of physical training of future specialists of the customs service. *Theory and Practice of Physical Culture*, 4, 24–27.
- Mirsaidova, G., & Boboyor, U. (2023). THE PROBLEM OF FORMING AND DEVELOPING THE INFORMATION-COMMUNICATION COMPETENCE OF THE FUTURE PHYSICS TEACHER. *FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASI (INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION)*, 2(2), 55–60.
- Pavlenko, O. O., Triakina, O. O., Timchenko-mikhailidi, N. S., & Pugach, V. B. (2016). Assessment and development of professional competence of masters in customs service. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 2, 266–273.
- Umirov, B. (2022). APPLICATION PACKAGE AND THEIR APPLICATION IN EDUCATION. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(1), 344–351.